

DİN VE AHLAK EĞİTİMİNE DEWEYCI BİR YAKLAŞIM

A Deweyan Approach to Religious and Moral Education

HATİCE FAKİOĞLU BAĞCI

Arş. Gör. Dr., İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Eğitim Bilimleri Fakültesi, Temel Eğitim Bölümü,
İstanbul, Türkiye

Res. Asst. Dr., İstanbul Medeniyet University, Faculty of Education Sciences, Basic Education
Department, Istanbul, Turkey

hatice.fakioglu@medeniyet.edu.tr

orcid.org/0000-0002-9901-3850

MAKALE BİLGİSİ / ARTICLE INFORMATION

Makale Türü /Article Types: Research Article

Geliş Tarihi /Received: 15 Şubat 2022

Kabul Tarihi/Accepted: 16 Mayıs 2022

Yayın Tarihi/Published: 30 Haziran 2022

Doi: <https://doi.org/10.14395/hid.1073968>

ATIF/CITE AS:

Fakioğlu Bağcı, Hatice, "Din ve Ahlak Eğitime Deweyci Bir Yaklaşım", *Hitit İlahiyat Dergisi*,
(Haziran/June 2022) 21/1, 429-450

İNTİHAL/PLAGIARISM:

Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

This article has been reviewed by at least two referees and scanned via plagiarism software.

Copyright © Published by Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi – Hitit University Divinity Faculty,

Çorum, Turkey. All rights reserved.

A Deweyan Approach to Religious and Moral Education

Abstract

John Dewey, one of the pioneering philosophers of pragmatism, in his philosophy, generally tries to offer solutions to the problems faced by humankind. In these solutions, it is seen that he is against dualism, and attaches importance to the harmony of the humans with their environment and is centered on the human experience. These basic features of his philosophy come to the fore in his ideas about religion and morality, especially his philosophy of education. Dewey's educational philosophy has a progressive character based on experience. Although there are many studies in the literature on Dewey's philosophy of education, no secondary work has been found that reveals his approach to religious and moral education. The purpose of this article, therefore, is to reveal Dewey's approach to religious and moral education based on his works. Depending on this purpose, the question of this research is determined as follows: According to Dewey, how should religious and moral education be?

Considering Dewey's understanding of religion, in his thought, religion can be seen as a dogmatic field due to its special claims of truth, but also as a field of possibilities due to the clarity it offers to human. In this context, it is understood that Dewey, while criticizing institutionalized religions, accepts religion as a natural tendency and a private area of human. Therefore, it can be said that Dewey does not approve of the scientific and formal teaching of religion in schools. The reasons for this can be listed as follows: 1. Dewey finds it contrary to the nature of religion to be handled with an evidence-based scientific method in schools. 2. The problem of deciding on which religion to teach in multicultural societies. 3. According to him, even if it is decided to choose more than one religion to teach in schools, truth claims of religions may harm social cohesion. As is seen, although being the distant approach to formal religious education, Dewey is not against children and young people receiving religious education in general. His idea is understood from his statement that interdisciplinary cooperation is required for children and young people to receive a religious education appropriate for their development.

When Dewey's understanding of morality is researched, it is seen that there is no abstract universal principle that guides moral action in his thought. For him, there is uncertainty and conflict in the nature of moral action. The reason for this is that while taking a moral action, influences from many different sources are intertwined. During a moral action, one has to consider many aspects such as taking into account individual and social

goals, observing rights and responsibilities, calculating the consequences of the action, and subjecting moral principles to verification in experience. In these processes, reason, and experience cooperate. An experience in which the mind is active is a guide to moral life. The moral understanding of Dewey is also reflected in his view on moral education. For him, it is not right to try to teach moral principles in an abstract way by ignoring human nature and experiences in schools. Because abstract moral knowledge does not make a person good and characterful, but a person can achieve goodness through his experiences. Therefore, in the moral education in schools, it should be paying attention that this education is suitable for human nature, experiences, and social life.

Considering Dewey's approach to religious and moral education together, it is seen that there are similarities in some points and differences in others. As similar points, it can be said that Dewey avoids dualism as much as possible in his approach to both issues, attaches importance to the individual and social harmony of people, and advocates an experience-based education. In addition, he thinks that teaching people theoretical knowledge about both religion and morality will not make them more religious or better. Instead of this, he proposes a religious and moral education suitable for human nature and experiences. Coming to the differences, Dewey favors a moral education which takes into account the nature and experiences of human beings and intertwines with a whole education in schools but does not accept the teaching of religion in schools.

Finally, in this study, Dewey's written works on the subject were researched through *document analysis*, one of the qualitative research methods, and the collected data were interpreted with *content analysis*.

Keywords: Religious Education, John Dewey, Pragmatic Naturalism, Philosophy of Education, Religious and Moral Education.

Din ve Ahlak Eğitime Deweyci Bir Yaklaşım

Öz

Pragmatizmin öncü filozoflarından olan John Dewey, genel olarak felsefesinde insanın karşılaştığı problemlere çözümler sunmaya çalışmıştır. Bu çözümlerinde onun düalizme karşı olduğu, insanın çevresiyle uyumuna ehemmiyet verdiği ve insan deneyimini merkeze aldığı görülmektedir. Felsefesinin bu temel özellikleri başta eğitim felsefesi olmak üzere onun din ve ahlaka ilişkin fikirlerinde de öne çıkmaktadır. Dewey'in eğitim felsefesi, deneyime dayalı ilerlemeci bir karakter taşımaktadır. Literatürde Dewey'in eğitim felsefesiyle ilgili çok sayıda araştırma olmasına rağmen onun din ve ahlak eğitimine yönelik yaklaşımını ortaya koyan ikincil bir çalışmaya rastlanmamıştır. Bu makalenin amacı, Dewey'in eserlerinden yola çıkarak onun din ve ahlak eğitimine ilişkin yaklaşımını ortaya koymaktır. Bu amaca bağlı olarak bu araştırmanın sorusu şöyle belirlenmiştir: Dewey'e göre din ve ahlak eğitimi nasıl olmalıdır?

Dewey'in din anlayışına bakıldığında, onun düşüncesinde din özel doğruluk iddiaları nedeniyle dogmatik bir alan olarak görülebileceği gibi insana sunduğu açıklıklar nedeniyle bir imkânlar alanı olarak da görülebilir. Bu bağlamda Dewey'in, kurumsallaşmış dinleri eleştirmekle birlikte dini insanın doğal bir eğilimi ve mahrem bir alanı olarak gördüğü anlaşılmaktadır. Buna bağlı olarak da onun, dinin, okullarda bilimsel bir anlayışla ve resmi bir şekilde öğretilmesine sıcak bakmadığı söylenebilir. Bunun nedenleri olarak şunlar sıralanabilir: 1. Herhangi bir dini, okullarda kanıta dayalı bilimsel bir yöntemle ele almanın onun doğasına aykırı olması. 2. Çok kültürlü toplumlarda öğretmek için hangi dinin nasıl seçileceği problemi. 3. Okullarda öğretmek için birden fazla din seçilse bile dinlerin kendilerine mahsus doğruluk iddialarının sosyal bütünlüğe zarar verebilme ihtimali. Görüldüğü gibi Dewey, örgün din eğitime karşı mesafeli bir yaklaşım sergilese de genel olarak çocukların ve gençlerin din eğitimi almalarına karşı değildir. Bu, onun çocukların ve gençlerin gelişimlerine uygun bir din eğitimi almaları için disiplinler arası bir iş birliğine ihtiyaç olduğunu belirtmesinden anlaşılmaktadır.

Dewey'in ahlak anlayışı incelendiğinde, onun düşüncesinde ahlaki eyleme yön veren soyut evrensel bir ilkeye yer verilmediği görülmektedir. Ona göre ahlaki eylemin doğasında belirsizlik ve çatışma vardır. Bunun nedeni ise ahlaki bir eylemde bulunurken çok sayıda farklı kaynaktan gelen etkilerin iç içe girmesidir. Kişi ahlaki bir eylem sırasında, bireysel ve sosyal amaçları dikkate alma, hak ve sorumlulukları gözetme, eylemin sonuçlarını hesap etme ve ahlaki ilkeleri deneyimde doğrulamaya tabi tutma gibi birçok

hususunu göz önünde bulundurmamak durumundadır. Bu süreçlerde akıl ve deneyim iş birliği hâlinindedir. Akıl aktif olduğu bir deneyim, ahlaki yaşamın bir rehberidir. Dewey'in bu ahlak anlayışı, ahlak eğitime ilişkin bakışına da yansımaktadır. Ona göre okullarda, insanın doğasını ve deneyimlerini görmezden gelerek ahlaki ilkeleri teorik bir şekilde öğretmeye çalışmak doğru değildir. Zira ahlak bilgisi, insanı iyi ve karakterli yapmaz, insan ancak deneyimleri aracılığıyla iyiliğe ulaşabilir. O hâlde okullarda ahlak eğitimi verilirken, bu eğitimin insanın doğasına, deneyimlerine ve sosyal yaşamına uygun olmasına dikkat edilmelidir.

Dewey'in din ve ahlak eğitime ilişkin yaklaşımı birlikte değerlendirildiğinde kimi noktalarda benzerlik, kimi noktalarda da farklılık arz ettiği görülmektedir. Benzer noktalardan başlamak gerekirse, Dewey'in her iki konuya yaklaşımında da mümkün mertebe düalizmden kaçındığı, insanın bireysel ve sosyal uyumuna ehemmiyet verdiği ve deneyim temelli bir eğitimi savunduğu söylenebilir. Buna ek olarak o, hem din hem de ahlak konusunda teorik bilgileri insanlara öğretmenin onları daha dindar veya daha iyi yapmayacağı kanaatindeydi. Bunun yerine Dewey, insanın doğasına ve deneyimlerine uygun bir din ve ahlak eğitimi önermektedir. Farklılıklara gelecek olursak, Dewey'in, insanın doğasını ve deneyimlerini dikkate alan bir ahlak eğitiminin okullarda bütün bir eğitimle birlikte verilmesinden yana olduğu ancak dinin okullarda öğretilmesine sıcak bakmadığı anlaşılmaktadır.

Son olarak bu araştırmada, Dewey'in konuyla ilgili yazılı çalışmaları nitel araştırma yöntemlerinden *doküman incelemesi* yoluyla incelenmiş ve toplanan veriler *içerik analizi* ile yorumlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, John Dewey, Pragmatik Natürizm, Eğitim Felsefesi, Din ve Ahlak Eğitimi.

Giriş

Dewey'in genel olarak felsefesine bakıldığında onun bilimden sanata, eğitimden dine birçok alanda kalem oynattığı görülmektedir. Bunlardan en çok üzerinde durduğu alan şüphesiz eğitim felsefesidir.¹ O, kendine mahsus eğitim felsefesine birçok eğitim kuramını inceleyerek ve eleştirerek ulaşmıştır. İleri sürdüğü eğitim kuramı, deneyime dayalı ilerlemeci bir eğitim

¹ Nel Noddings, *Eğitim Felsefesi*, çev. Raşit Çelik (Ankara: Nobel Yayınları, 2017), 25.

anlayışıdır.² Deneyim kavramı, onun eğitim kuramında merkezi bir yer teşkil ettiği gibi başka alanlarla ilgili fikirlerinde de sık sık karşımıza çıkmaktadır.³

Dewey'in görüş beyan ettiği alanlardan biri de dindir. Onun din anlayışını ortaya koymak kolay gözükmemektedir. Zira zaman içerisinde değişen görüşleri olabildiği gibi sürekliliğini koruyan görüşleri de vardır. Bununla birlikte Dewey'in düşüncesinde din, özel doğruluk iddiaları nedeniyle dogmatik bir alan olarak görülebileceği gibi, insana sunduğu açıklıklar nedeniyle bir imkânlar alanı olarak da görülebilir. Bu imkânlarla işaret eden Türer, Dewey'in dinin modern hayattaki işlevine kafa yordüğünü ve dinî deneyimleri oldukça farklı bir şekilde yorumladığını belirtmektedir.⁴

Dewey'in ahlak anlayışına gelince, ona göre ahlaki eyleme yön veren tek bir prensip yoktur, ahlaki eylemin doğasında belirsizlik ve çatışma vardır. Kişi ahlaki bir eylemi yapmadan önce, birçok değişkeni hesaba katmalı ve bağlama göre bir karar vermelidir. Ahlaki eylem sırasında, bu eylemin sonuçlarını hesap eden aklın ve deneyimin iş birliği söz konusudur. Soyut ahlaki ilkeler yerine ahlakın deneyimde doğrulanmaya ihtiyacı vardır.⁵ Bu bağlamda onun deneyimlerin ahlaki yaşamın rehberi olabileceğine dair iddiası oldukça ilginçtir.⁶

Görüldüğü gibi Dewey, din ve ahlaka ilişkin kendine özgü bir bakış açısına sahiptir. Bu farklı bakış açısı, onun din ve ahlak eğitimine yönelik yaklaşımında da görülmekte midir? Dewey'in din ve ahlak eğitimine ilişkin yaklaşımını⁷, eserlerinden yola çıkarak ortaya koyan ikincil bir çalışmanın olmayışı, bu makalenin çıkış noktasıdır. Bu çalışmanın amacı, din ve ahlak eğitimini Dewey'in görüşleri doğrultunda ele almaktır. Bu amaç

² John Dewey, *Experience and Education* (The Kappa Delta Pi Lecture Series, New York: Macmillan Publishing Company, 1938), 17-21. Bu eleştiriler hakkında daha fazla bilgi için bk. John Dewey, *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education* (New York: The Macmillan Company, 1954), 81-93.

³ Bazı filozoflara göre Dewey'in deneyim analizi, onun felsefeye yaptığı en büyük katkılardan biridir, bazılarına göre de onun deneyim analizi muğlaktır. Bk. Noddings, *Eğitim Felsefesi*, 31.

⁴ Celal Türer, "İmkânlar Alanı Olarak Din: Dewey'in Din Felsefesi", *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 0/7 (2009), 174-175.

⁵ John Dewey, "Ahlakta Üç Bağımsız Değişken", çev. İlhami Çıtır, *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (Aralık 2016), 579-580.

⁶ John Dewey, *Reconstruction in Philosophy* (New York: Henry Holt and Company, 1920), 78.

⁷ Dewey'in din anlayışı için bk. İlhami Çıtır - Abdulkadir Tanış, "John Dewey'in Natüralistik Din Anlayışı", *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/36 (2019), 337-362. Dewey'nin ahlak anlayışını evrim teorisi bağlamında ele alan bir çalışma için bk. Aysun Aydın, "Making Sense of Darwin through Lense of Dewey", *Muhakeme Dergisi* 1/1 (2018), 1-9. Dewey'in ahlak eğitimine ilişkin görüşlerini Durkheim ile karşılaştırmalı olarak inceleyen bir çalışma için bk. Filiz Fidan Özcan, *Durkheim ve Dewey'in Ahlâk Eğitimine İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması* (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012).

doğrultusunda araştırmamızın sorusu şöyledir: Dewey'e göre din ve ahlak eğitimi nasıl olmalıdır?

Din ve ahlak eğitime ilişkin özellikle de dinin okullarda öğretilmesine yönelik yeni yaklaşımların ortaya çıktığı görülmektedir. Bunda son zamanlarda dünyada meydana gelen toplumsal değişimler, pedagojik ve bilimsel gelişmeler etkili olmakla birlikte geleneksel din eğitimi yaklaşımlarının çağın ihtiyaçlarına cevap verememesi de etkilidir.⁸ Din eğitime ilişkin yeni yaklaşımların, insanların ihtiyaçlarını ve toplumların çok kültürlü yapısını göz önünde bulundurdıkları anlaşılmaktadır.⁹ Dewey'in bu yöndeki fikirleri, gelecekte din ve ahlak eğitime ilişkin oluşturulacak yeni model ve yaklaşımlara felsefi bir arka plan teşkil etme bakımından önem arz etmektedir. Bu önemine binaen bu çalışmada Dewey'in din ve ahlak eğitime ilişkin yaklaşımı ortaya konulacaktır.

Çalışmanın birinci kısmında Dewey'in pragmatik natüralizmi ve eğitim felsefesi genel hatlarıyla izah edilecektir. İkinci kısımda, onun din ve din eğitimi anlayışına yer verilecektir. Üçüncü ve son kısımda ise ahlak ve ahlak eğitime ilişkin görüşleri belirtilecektir. Böylelikle Dewey'in genel felsefesinden eğitim felsefesine, oradan din ve ahlak felsefesine doğru bir güzergâh takip edilecektir. Bu güzergâhta öncelikli olarak onun din ve ahlak eğitime ilişkin yaklaşımı betimlenmeye çalışılacaktır.

1. Dewey'in Pragmatik Natüralizmi ve Eğitim Felsefesi

Pragmatizmin önde gelen filozoflarından John Dewey, kendine özgü felsefesi için *empirik natüralizm* (*empirical naturalism*) ya da *natüralistik empirizm* (*naturalistic empiricism*) gibi ifadelerin kullanılabilmesini belirtmektedir.¹⁰ Ancak yakın zamanlarda pragmatik geleneğin öncü isimlerinden Charles Sanders Peirce, William James, George Herbert Mead ve John Dewey'in felsefeleri için ortak bir kavram olarak *pragmatik natüralizm* (*pragmatic naturalism*) ifadesinin kullanımı önerilmektedir.¹¹

Dewey'in pragmatik natüralizminde temel amaç, insanın hâlihazırda karşı karşıya kaldığı problemlere çözümler sunan bir felsefi yaklaşım geliştirmektir¹² çünkü ona göre felsefe, teorik meselelerle uğraşmak yerine

⁸ Yusuf Ceylan, "Din Eğitime Pragmatist Bir Yaklaşım", *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/47 (2018), 140.

⁹ Michael Grimmitt (ed.), *Pedagogies of Religious Education: Case Studies in the Research and Development of Good Pedagogic Practice in RE* (Essex: McCrimmons Publishing, 2000), 5.

¹⁰ John Dewey, *Experience and Nature* (New York: Dover Publications, Inc., 2016), 1a.

¹¹ S. Morris Eames, *Pragmatic Naturalism* (Carbondale: Southern Illinois University Press, 1977), xı-xiv.

¹² Molly Cochran, "Introduction", *The Cambridge Companion to Dewey*, ed. Molly Cochran (Cambridge: Cambridge University Press, 2010), 2.

insanların karşılaştığı gerçek problemlerle ilgilenmelidir.¹³ Felsefe, bu problemlere çözümler bulmaya çalışarak uygulamanın rotasını çizmelidir. Böyle bir işe girişen her felsefenin karşılaştığı en büyük sorun, insanın davranışlarını etkileyen inançları ile hızlı bir şekilde gelişen bilimin verilerini uzlaştırmak sorunudur. Dewey bu sorunu ve de insan hayatıyla alakalı olan pek çok sosyal ve ahlaki problemi bilimsel yöntem anlayışıyla çözmeye çalışmıştır.¹⁴

Dewey'in bilimsel yöntem anlayışı, temelde aklın insani deneyimde aktif bir şekilde kullanımına dayanmaktadır. Bu bağlamda o, kendisinden önceki bazı filozofları ya sadece akla (rasyonalizm) ya da sadece duyusal olana (emprisizm) ehemmiyet vermekle eleştirmiş hatta bu ikisinin ortasını bulmaya çalışan Kant'ı da eleştirerek akıl ile duyuları buluşturan yeni bir felsefe anlayışına ihtiyaç olduğunu belirtmiştir.¹⁵ Bu ihtiyaca binaen kendisi, deneyimde akli ve duyuları birleştirmeye yönelik bir felsefi anlayış geliştirmiştir. Dolayısıyla o, her konuyu akılla iş birliği içindeki deneyime bağlayarak birçok problemin üstesinden gelmeye çalışmıştır. Buna ilerde üzerinde duracağımız din ve ahlak konuları da dâhildir.

Wheeler'in de belirttiği gibi Dewey'in düşüncesinde "ister bilim, din, tarih, sanat ister felsefe olsun, insani kültürel aktivitenin bütün alanları aynı materyale, yani tecrübe denilen materyale sahip"tir.¹⁶ Diğer bir deyişle onun felsefesinde *deneyim (experience)* merkezi bir konumdadır. Bu nedenle burada ilkin onun deneyim anlayışına yer verilecek, ardından deneyim üzerine bina ettiği eğitim felsefesi izah edilecektir. Zira bunlar açıklanmadan onun din ve ahlak eğitimine ilişkin görüşleri netlik kazanmayacaktır.

Burada Dewey'in deneyim anlayışına geçmeden önce onun evrendeki her türlü düalizme karşı olduğunu belirtmek gerekir. Ona göre evrende birbirine karşıtmiş gibi görünen şeyler arasında (beden-zihin, akıl-deneyim, teori-pratik, birey-toplum vb.) daima bir *etkileşim* vardır. Bu etkileşimdeki bazı unsurlar değişip dönüşürken bazı unsurlar da korunup aktarılarak devam etmektedir. Yani değişen ve dönüşen yapılarla birlikte korunarak aktarılan şeyler de vardır. Böylelikle etkileşim hem değişimin hem de daimiliğin bir arada olduğu bir sentez gibi olmaktadır.¹⁷

¹³ John Dewey, "The Need for a Recovery of Philosophy", *Creative Intelligence: Essays in the Pragmatic Attitude* (New York: Henry Holt and Company, 1945), 3-5.

¹⁴ John Dewey, "İyinin İnşası", çev. Alparslan Doğan, *Felsefi Metinler: Pragmatizm*, ed. H. S. Thayer (İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2004), 291-305.

¹⁵ Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, 81-100.

¹⁶ Kathleen M. Wheeler, *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon* (İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011), 294.

¹⁷ Dewey, *Democracy and Education*, 388-401.

Bu bakış açısı Dewey'in deneyim anlayışının arka planını oluşturmaktadır. Şimdi bu arka planı hatırla tutarak onun deneyim felsefesine geçecek olursak, ona göre deneyimin doğasında iki temel öge vardır. Biri *yapmak* olarak aktif öge, diğeri ise *maruz kalmak* olarak pasif öge. İnsan aktif olarak bir şey yaptığında, bir şey üzerinde etkide bulunur, yani bir değişim yaratır. Daha sonra yarattığı değişimin etkisine maruz kalır. İşte bu değişip durma hâlimden insanın çıkardığı anlam ve sonuca, *deneyim* denir. Diğer bir ifadeyle bu yapma ve maruz kalmadan sonra insan bir şey öğrenir, buna da *deneyimden öğrenme* adı verilir.¹⁸

Dewey'in düşüncesinde deneyimi eğitime bağlayan nokta da burasıdır. Ona göre gerçek eğitim, kişisel deneyimler yoluyla gerçekleşir.¹⁹ Peki, bu nasıl olur? Dewey, bunu deneyimin *etkileşim* ve *devamlılık ilkeleri* üzerinden izah eder. Etkileşim ilkesi, deneyimin insanın içsel koşulları ile onu çevreleyen nesnel koşulları arasındaki bir etkileşimden meydana geldiğini belirtir. Eğitici bir deneyim için içsel ve nesnel koşullara aynı derecede önem vermek ve ikisinin birbirleriyle uyumunu sağlamak gerekir. İnsanı içsel olarak değiştirmek mümkün olmadığına göre, yapılması gereken, nesnel koşulları insanın ilgi ve ihtiyaçlarına göre düzenlemektir. Ancak o zaman kişisel deneyimlerin eğitim açısından bir değeri olur. *Devamlılık ilkesi* ise, her deneyimin daha öncekilerden bir şeyler alması ve daha sonrakileri etkilemesini ifade eder. Başka bir deyişle, şimdiki bir deneyim hem geçmiş deneyimlerden izler taşır hem de gelecek deneyimleri etkiler. Bu nedenle, eğitici deneyimde hem geçmiş hem de gelecek aynı oranda önem arz eder. Fakat geçmişi değiştirmek imkânsız olduğuna ve gelecek de henüz ortada olmadığına göre o hâlde eğitsel açıdan yapılması gereken, şimdiki deneyime odaklanarak ondaki anlamları keşfetmek ve gelecekteki deneyimleri etkileme potansiyelini açığa çıkarmaktır. Son olarak, *etkileşim* ve *devamlılık* ilkelerinin birbirinden ayrı olmadığını, birbirleriyle kesişip bütünleştiklerini de belirtmek gerekir.²⁰

Dikkatle incelendiğinde Dewey'in bütün bir eğitim felsefesini bu deneyim anlayışı üzerine bina ettiği görülmektedir.²¹ Ona göre kısaca "eğitim, deneyimin sürekli olarak yeniden düzenlenmesi veya yapılanmasıdır."²² Bu manada eğitim, insani bir gelişime işaret eder. Zira insan deneyimlerini her defasında yeniden anlamlandırarak gelişmekte, değişmekte ve

¹⁸ Dewey, *Democracy and Education*, 163-164.

¹⁹ Dewey, *Experience and Education*, 25.

²⁰ Dewey, *Experience and Education*, 42-50.

²¹ Dewey'in deneyime dayalı eğitim felsefesi hakkında ayrıntılı bilgi için bk. Hatice Fakioglu Bağcı, *Tecrübe ve Eğitim: Dewey ve Gadamer Arasında Bir Karşılaştırma* (İstanbul: Hiperyayın, 2020), 263-283.

²² Dewey, *Democracy and Education*, 89.

dönüşmektedir. Onun ifadesiyle söyleyecek olursak; “eğitimsel süreç, sürekli olarak yeniden düzenleme, yeniden yapılanma ve dönüşümden ibarettir.”²³

Yukarıda belirtilen hususlar çerçevesinde Dewey’in eğitim felsefesini özetlemek gerekirse, ona göre deneyim, insanın içsel koşullarıyla onu çevreleyen sosyal ve doğal koşullar arasındaki bir etkileşimden meydana gelir. Bu etkileşimde hem insan değişir hem de insanın etkide bulunduğu çevre değişir ve bu etkileşimin sonunda insan bazı şeyleri kavrar, buna da *deneyimden öğrenme* denir. Eğer etkileşimi oluşturan nesnel koşullar-söz gelimi sınıf ve okul ortamı- insanın ilgi ve ihtiyaçlarına göre düzenlenirse yani insanla çevresi arasında ahenkli bir uyum sağlarsa o zaman deneyimin eğitici niteliği açığa çıkar. O zaman insan şimdiki deneyimde, geçmiş deneyimlerden de faydalanarak yeni anlamlara ulaşır. Bu yeni anlamlar, aynı zamanda onun gelecek deneyimlerini şekillendirecek potansiyelleri de içerir. Böylelikle insan, sürekli olarak deneyimlerini her defasından yeniden düzenleyerek gelişir ve dönüşür. Öz itibarıyla insanın eğitim serüveni, deneyimlerini düzenleyerek gelişmekten ve dönüşmekten ibarettir.

Görüldüğü üzere Dewey’in eğitim felsefesi, esas itibarıyla onun deneyim anlayışına dayanmaktadır. Bu çalışmanın esas konusu olan Dewey’in din ve ahlak eğitimine ilişkin yaklaşımına gelecek olursak, bu konudaki görüşleri onun deneyime dayanan eğitim felsefesinden bağımsız değildir. Bu konuyla ilgili fikirlerine geçmeden önce, onun din ve ahlak felsefesine yer vermek, konunun bütünlüğü açısından yararlı olacaktır.

2. Dewey’in Din ve Din Eğitimi Anlayışı

Dewey’in dine ilişkin fikirleri daha çok onun *A Common Faith* adlı eserinde belirgin bir şekilde açığa çıkar. Bu eserde Dewey, insanların din konusunda iki ayrı gruba ayrıldığını belirtmektedir. Birinci grup kendi içinde çok çeşitli olmakla birlikte, hemfikir oldukları nokta, doğaüstü bir varlığın ve doğanın gücünün ötesinde bir ölümsüzlüğün gerekli olduğu fikridir. İkinci grup ise bilimsel ve kültürel ilerlemeye bağlı olarak doğaüstünün ve onunla ilişkili olan tüm dinlerin ve inançların artık bir değeri olmadığını ileri sürmektedir. Bu iki grubun ortak noktası, din olgusunu doğaüstüyle özdeşleştirmeleridir. İşte Dewey, buna karşı çıkarak, insan tecrübesindeki dinî niteliğin doğaüstüyle ilgili olmadığını iddia etmektedir.²⁴

Dewey’in dine ilişkin görüşlerini anlayabilmek için bir kalkış noktası olarak onun *din (religion)* ve *dinî (religious)* olan arasında yaptığı ayrımı bakmak gerekir. Ona göre *din* kavramını tanımlamak güç olmakla birlikte genel manada din, görünmeyen güçlere ilişkin inanç ve pratiklere işaret

²³ Dewey, *Democracy and Education*, 59.

²⁴ John Dewey, *A Common Faith* (New Haven: Yale University Press, 2013), 1-2.

eder; bu anlamda çok sayıda dinden söz etmek mümkündür. *Dinî* olan ise herhangi bir kurumsal veya tarihsel dine işaret etmez, o kişinin ideal olana doğru benimseyebileceği bireysel bir tutuma delalet eder. Başka bir ifadeyle, bir deneyime *dinî* nitelik kazandıran şey, o deneyimde insanı bir ideale veya amaca doğru yönlendiren bir tutumun olmasıdır. Bir deneyim, insanın yaşamında ve koşullarında daha iyi bir *uyum* (*adjustment*) etkisi yapıyorsa, o deneyim *dinî*dir. Dolayısıyla, deneyime *dinî* nitelik kazandıran şey, o deneyimin ürettiği uyum etkisidir. Üstelik bu uyum etkisi, bilimsel, sanatsal, estetik, politik ve etik deneyim türlerinin hepsinde olabilir.²⁵

Bu uyumunun mahiyetine daha yakından bakmak gerekirse, böylesi bir uyumda hem insanın benliğini oluşturan unsurlar arasında hem de insanın kendi çevresiyle ve en nihayetinde evrenle arasında ahenkli bir bütünlük vardır. İnsanın yaşadığı deneyim türlerinden hangisi, böyle bir uyumun oluşmasına etki ediyorsa o deneyimde *dinî* bir nitelik bulunmaktadır. Dahası ona göre benlik bütünlüğüne gözlem, rasyonel düşünme veya bir aktivite ile varılamaz çünkü benlik bütünlüğü henüz olmayan ancak ona ulaşılması arzulan bir idealdir. Henüz varlığa çıkmayan fakat bir imkân olarak var olan ideal ile ancak tahayyül yoluyla ilişki kurulabilir. Buradaki ideal, pasif bir imge olmaktan ziyade bugünkü deneyime etki ederek onu şekillendiren bir mahiyet arz etmektedir. Şimdiki deneyime etki eden ideal, kişinin kendiyile ve evrenle ahenkli bir uyumuna işlevsel bir katkıda bulunmaktadır. Âdeta kişinin şimdisini, gelecekteki bir anına uygun olacak şekilde ayarlamaktadır. Daha açık bir deyişle, ideal olan, istenen bir şey olarak reel deneyime etki ederek kişinin tercihlerini ve davranışlarını yönlendirmektedir. Böylelikle, ideal ile reel olan deneyimde birleşmektedir. İşte Dewey'e göre insan hayatında imkânlar alanı olan ideal ile gerçekten var olan reeli buluşturan her deneyim *dinî* bir nitelik arz etmektedir.²⁶ Söz konusu bu görüşlerde Dewey'in her şeyi deneyime bağlamasının ve düalizme karşı olmasının farklı bir versiyonunu görmek mümkündür.

Buraya kadar olan kısmı özetlemek gerekirse Dewey, belirli inançları ve pratikleri buyuran geleneksel veya kurumsallaşmış din ile *dinî* nitelik taşıyan deneyim arasında bir ayırım yapmaktadır. Onun düşüncesinde *dinî* deneyim, kurumsal herhangi bir dinden bağımsız ve hatta onun yükünden kurtulmuş olarak kendi başına bir değere sahiptir. Bu değer, *dinî* deneyimin işlevinde açığa çıkmaktadır. *Dinî* deneyim, tahayyül gücü ile birlikte, insanın ideal benlik bütünlüğüne ulaşmasına etki etmektedir. Dewey'in bu fikirlerinden onun *dinî* deneyime işlevsel baktığı anlaşılmaktadır. Dewey, her ne kadar *dinî* deneyimleri farklı bir şekilde yorumlasa ve onlara işlevsel baksa da

²⁵ Dewey, *A Common Faith*, 9-13.

²⁶ Dewey, *A Common Faith*, 14-23.

onun dine karşı tamamen olumsuz bir tavır aldığı söylenemez. Birazdan üzerinde duracağımız gibi din eğitimine ilişkin önerilerinden de bunu anlamak mümkündür. Dolayısıyla Dewey, din konusunda hem eleştiriler hem de olumlu beyanlar içeren görüşleri nedeniyle orta bir yolcu²⁷ olarak konumlandırılabilir.

Dewey'in din eğitimine ilişkin görüşlerine gelecek olursak, ona göre din, insan doğasının evrensel bir eğilimidir. Bu eğilimin bir sonucu olarak, insanın bir dini içten benimsemesi ve ona uygun yaşaması, güzel bir ortamdaki bir çiçek doğallığında olması gerekirken dini resmi kurumlarda ve bilimsel yöntemlerle öğretmeye çalışmak, dinin doğasına aykırıdır. Çünkü din, doğal ve mahrem bir alandır, bilimsel bir yaklaşımla sınınamaz. Buna ilaveten Dewey, Eflatun'un erdemini inançlı öğretmenler-sofistler- tarafından öğretilmeyeceği yönündeki görüşünden hareketle, dinin profesyonel uzmanlar tarafından bir tarih, coğrafya veya gramer gibi öğretim konusu olamayacağı kanısındadır. Çünkü ona göre dinde esas olan şey, öğretme değil kişisel olarak *bilmeyi* ve *olmayi* içeren öğrenmedir.²⁸

Dewey, dinin insan yaşamının doğal bir parçası olduğunu düşünmekle birlikte din olarak ne öğretmeliyiz sorusuna da muhatap olmaktadır. Parçası olduğu Amerika toplumu için bu soruyu cevaplamak zor görünmektedir zira Amerika birçok dinden insanın, bir arada yaşadığı veya yaşamak zorunda olduğu bir ülkedir. Bu nedenle Dewey, en azından kendi ülkesi için herhangi bir dini önceleyip onun okullarda "bir şey" olarak öğretilmesine taraftar değildir. Birden fazla dinin benimsendiği ve yaşandığı toplumlarda, okullarda öğretmek için tek bir din seçmek uygun değilse alternatif olarak öğrencileri bölüp birden fazla dinin aynı anda verilmesi modeli gündeme gelmektedir. Dewey, buna da karşı çıkmakta ve böyle bir uygulamanın Amerika'nın sosyal birliğine zarar vereceğini düşünmektedir. Ona göre öğrencileri ayırarak onlara birden fazla dinin öğretimini yapmak, öğrencileri dinleri ve inançları birbirine rakip olan öğretmenlerin ellerine teslim etmek demek olur ki bu da sosyal birlik ve bütünlüğü zedeleyebilir.²⁹

Öte yandan Dewey, dinin okullarda formal olarak öğretilmesine karşı olsa da esasen çocukların ve gençlerin din eğitimi almasına karşı değildir. Nitekim onun "Religious Education as Conditioned by Modern Psychology and Pedagogy" başlıklı makalesinde bu açık bir şekilde görülmektedir. Burada Dewey, çocuklara ve gençlere din eğitimi verilirken dikkat edilmesi gereken hususları psikoloji ve pedagoji bilimlerinin verileri doğrultusunda

²⁷ Çıtır - Tanış, "John Dewey'in Natüralistik Din Anlayışı", 358.

²⁸ John Dewey, "Religion and Our School", *The Middle Works: 1899-1924*, ed. Ann Boydston (Carbondale and Edwardsville: Suthern İllinois University Press, 1977), 4/165-174.

²⁹ Dewey, "Religion and Our School", 4/174-176.

açıklamaktadır. Ona göre en büyük sorun, uzunca bir süre çocuğa küçük bir yetişkin gibi bakılması olmuştur. Bu problem, eğitimin diğer alanlarında olduğu gibi din eğitimi alanında da çocuğa verilecek eğitim ve öğretimin içeriğini belirlemiştir. Oysa çocuk ile yetişkin arasında nitelik açısından büyük farklılıklar vardır. Dolayısıyla çocuğun din eğitiminde, yetişkinlerin kendileri için uygun bulduğu inanç ve duyguları aşlamak yerine çocuğun geliştirmekte olan kendi yaşamının dinî yönlerini kendisinin bulmasına yardımcı olmak esas olmalıdır. Bu bağlamda Dewey'in vurguladığı bir diğer husus, çocukların ve gençlerin gelişimlerine uygun olmayan dinî fikirlere ve pratiklere maruz bırakılmalarıdır. Zamanından önce verilen dinî bilgiler veya deneyimlenen dinî pratikler, çocuklarda ve gençlerde bıkkınlığa neden olabileceği gibi ileride dine dair yaşayabilecekleri derin anlamlı deneyimlere de ket vurabilir. Netice itibarıyla, eğer çocuklara ve gençlere yönelik bir din eğitimi yapılacaksa bu onların gelişimlerine uygun olmalıdır. Bunun için de her şeyden önce çocukların ve gençlerin normal gelişimlerinin incelenmesi, dinî gelişimlerinin de derinlemesine ve birçok alanla iş birliği hâlinde araştırılması gerekmektedir.³⁰

Bütün bunlardan hareketle, Dewey'in din eğitimine bakışı şöyle özetlenebilir: Dewey, dini insan yaşamının doğal ve mahrem bir alanı olarak gördüğü için onun sınanmaya tabi tutularak okullarda bilimsel bir anlayışla ele alınmasına ve öğretilmesine karşıdır. Bununla birlikte o, çocukların ve gençlerin din eğitimi almasına karşı değildir. Bilakis çocuklara ve gençlere din eğitimi verilirken bunun onların gelişimlerine uygun olması gerektiği hususuna dikkat çekmektedir.

3. Dewey'in Ahlak ve Ahlak Eğitime Bakışı

Dewey'in ahlak felsefesine gelecek olursak, onun James H. Tufts ile birlikte yazdığı *Ethics* adlı eseri onun ahlak anlayışına dair ayrıntılı bir veri sunar.³¹ Bununla birlikte onun "Three Independent Factors in Morals" başlıklı makalesi ahlaka ilişkin görüşlerini özetler mahiyettedir. Bu makalede Dewey, ahlaki eylemin oluşmasında etkili olan üç bağımsız değişkenden söz eder: İyiler, hak ve zorunluluklar, erdemler. Dewey, bu değişkenlerin her birinin, ahlaki eylemde güçlü dayanaklara sahip olduğunu fakat her birinin farklı kaynaktan geldikleri ve farklı bir işlem tarzına sahip oldukları için ahlaki eylemde farklı gayelere hizmet ettiklerini belirtmektedir. Buna ilaveten o, bu üç unsurun birbirinden bağımsız olarak ahlaki eylemi etkilediğini ve ahlaki problemlerin de aslında bu unsurları birbirleriyle uyumlu olacak şekilde

³⁰ John Dewey, "Religious Education as Conditioned by Modern Psychology and Pedagogy", *The Middle Works, 1899-1924* (Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977), 3/210-215.

³¹ John Dewey - James H. Tufts, *Ethics* (New York: Henry Holt and Company, 1910).

yönetmek zorunda olmamız sebebiyle ortaya çıktığını iddia etmektedir. Dolayısıyla ona göre belirsizlik ve çatışma, ahlaki eylemde içsel ve aslı olarak vardır. Böylesi bir durumda kişi “amaç ve iyi sonuçlar, hak ve adil yaklaşım, erdemli davranışın yönü hakkında bilgisizdir ve onları araştırmalıdır.” Oysa ahlaki eylemin doğasında var olan bu belirsizlik ve çatışma, geleneksel ahlak teorileri tarafından fark edilmemiştir. Ahlak teorilerinin hepsinde tek bir prensip vardır, o da ahlaki yaşamda belirsizlik ve çatışmanın bulunmadığı varsayımdır. Bu bakış açısına göre peşinen ve entelektüel olarak tek bir ayırmadan söz edilebilir, o da ahlak ve ahlaksızlık ayırımıdır. Ne var ki Dewey’e göre bu düşünce basit ve keyfidir. Kişi ahlaki eylemde birçok hususu göz önünde bulundurarak ve ortak bir payda içermeyen bazı güçlerini yönetmek zorunda kalarak bir seçimde bulunur.³²

Ahlaki eylemin birinci bağımsız değişkeni olan *iyi* düşüncesinden başlayacak olursak, bu konuya giriş sadedinde Dewey, ahlak teorisinde iki muhalif sistemden bahseder: Amaç ahlakı ve yasa ahlakı. Amaç ahlakında, tek ve üstün bir amaç ya da iyi vardır. Bu bazılarına göre mutluluk, bazılarına göre haz, bazılarına göre de kendini gerçekleştirme olabilir. Amaç ahlakında merkezi konumda olan iyi düşüncesi olduğu için haklar, ikincildir. Haklar, iyiyi elde etmenin araçlarıdır. Yasa ahlakında ise bunun tam tersi bir düşünce vardır. Burada merkezde neyin meşru olduğunu emreden bir yasa düşüncesi vardır. Ahlaki açıdan iyi, yasalara uygun olan şeydir. İşte Dewey, buradan hareketle aslında “iyi ve hakkın farklı kaynaklara sahip olduğunu” ileri sürmektedir. Ona göre iyi, insanın bireysel amaçları ve arzularıyla, hak ise sosyal olarak onay görmüş taleplerle ilgilidir. Bu noktayı biraz daha açmak gerekirse, insanların çeşitli dürtüleri, arzuları ve gerçekleştirmek istedikleri amaçları olduğu ve bunların insanların ahlaki eylemlerine büyük oranda yön verdiği bilinmektedir. İnsan aklını kullanmak suretiyle, önceki deneyimlerinden dersler çıkararak ve eylemlerinin sonuçlarını kestirerek ahlaki bir eylemde bulunur. Bu, ahlak düşüncesinin ilk aşamasıdır. İkinci aşama, “İnsanların bireysel dürtüleri, arzuları ve amaçları sosyal düzeni bozuyorsa o zaman ne yapmak gerekir?” sorusuyla başlamaktadır. O zaman da ahlakın ikinci bağımsız değişkeni olan haklar ve sorumluluklar devreye girer. Birlikte yaşayan insanların kendi amaçlarını gerçekleştirmek için başkalarından talepleri olabilir. Talep edilen şey, gücü elinde bulunduran insanların belirli amaçlarına hizmet ediyorsa, bu talep haktan ziyade güçle ilgilidir ve ahlaki olarak iyi değildir. Ancak toplumun onayını almış ve bizim de amaçlarımıza hizmet eden talepler, hak ve sorumluluk alanında değerlendirilebilir. Ahlakın üçüncü bağımsız değişkeni olan erdemlere gelince, Dewey’e göre, bir ahlaki eylem yapıldıktan sonra doğal olarak diğer insanlar, bu davranışı tasvip edebilir ya da kınayabilir. Ancak bu tepkilerin,

³² Dewey, “Ahlakta Üç Bağımsız Değişken”, 573-579.

iyi düşüncesi ve hakla hiçbir ilgisi bulunmamaktadır; bunlar tamamen erdemlere ilişkindir.³³

Netice itibariyle, Dewey'e göre iyi, insanın istekleri ve amaçları; haklar ve sorumluluklar ise sosyal olarak onaylanmış taleplerle; erdemler ise tasviplle ilişkilidir. İnsanın bireysel istek ve amaçları ile hakları ve sorumlulukları eşit şekilde meşru temellere sahiptirler ancak farklı kaynaklardan beslenirler. Dolayısıyla ahlaki bir eyleme yön veren tek bir prensip yoktur, bundan ziyade ahlaki ilkeleri somut deneyimlerde doğrulamaya tabi tutma söz konusudur. Diğer bir ifadeyle, soyut ahlaki prensipleri uygulamaya çalışmak yerine ahlaki eylemleri deneyimleyerek ve bunlardan çıkarımlarda bulunarak bağlama göre bir karar vermek gerekir. Tam bu noktada akıl, insan eylemlerine yön veren dürtülerin ve arzuların sonuçlarını hesap etme, karşılaştırma yapma gibi fonksiyonlarıyla deneyimde devreye girmektedir. Demek ki ahlakta, prensipler veya ilkelerden ziyade kişinin arzu ve istekleriyle aklın ve deneyimin iş birliği söz konusudur.³⁴

Dewey, akılla iş birliği içindeki deneyimin ahlakın bir rehberi olabileceğini iddia etmektedir.³⁵ Peki, bu nasıl olabilir? Bunu nasıl temellendirdiğine biraz daha yakından bakmak gerekir. Ona göre insanlar çeşitli eylemleri denerler, acılar yaşarlar ve yakınlıklar kurarlar. İnsanların yaşadığı bu hadiseler öncekilerden farklıdır ve tekildir. Fakat insanlar zamanla bu ayrı ayrı hadiseleri biriktirir ve ortak özelliklerine göre sınıflarlar. Bu şekilde insanlar yavaş yavaş bir eylem alışkanlığı ve buna uygun bir imge inşa ederler. Bu süreçte tekil olaylar birbiriyle kaynaşır ve genel bir davranış tarzı oluşturulur. Fakat bununla birlikte, Dewey, insanların genelleme yaparken yanılabilirdiğini belirtir çünkü ona göre deneyim tekildir, kusurludur ve geriye dönük bir şekilde düzeltilemez. Ne var ki bu özellikleriyle deneyim, alışkanlıklara ve imgelere bir sıçrama taşı olabilir. Alışkanlıklar ve imgeler de kavramlara ve ilkelere bir sıçrama taşı hâline gelebilir.³⁶ Kısaca onun düşüncesinde deneyim, tekil ve kusurlu oluşuyla, kavramlara ve ilkelere ulaşmanın önemli bir imkânıdır. Deneyimin bu imkânlarla sahip olması, onun hem bilim hem de ahlaki yaşam için rehber olmasını mümkün kılmaktadır.

Dewey'in ahlaka ilişkin bütün bu görüşlerinden yola çıkarak şöyle bir çıkarımda bulunmak mümkündür: Onun düşüncesinde ahlaka ilişkin teorik ilkeler yoktur. Ancak ahlaki bir eylemde bulunurken, bireysel ve sosyal amaçlara hizmet etme, akıl süzgecinden geçirme, deneyimde doğrulanmaya tabi tutma gibi birçok hususu göz önünde bulundurarak kaynakları ve işleyiş

³³ Dewey, "Ahlakta Üç Bağımsız Değişken", 575-579.

³⁴ Dewey, "Ahlakta Üç Bağımsız Değişken", 579-580.

³⁵ Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, 78.

³⁶ Dewey, *Reconstruction in Philosophy*, 79-81.

tarzları farklı olan değişkenleri yönetme söz konusudur. Dolayısıyla onun ahlak anlayışında bireysel ilgi ve ihtiyaçların, sosyal hak ve sorumlulukların, akıl ve deneyimin iş birliğine önem verildiği görülmektedir. Son olarak onun din hakkında olduğu gibi ahlak konusunda da meseleyi insanın deneyimine bağlaması onun felsefesinde bu kavramın ne denli önemli olduğunu bir kez daha göstermektedir.

Dewey'in ahlak eğitimine ilişkin görüşlerine gelecek olursak, her türlü düalizme karşı olduğu gibi o, ahlak eğitiminde de içsel zihin ve dışsal eylem ayırımına karşıdır. Ona göre ahlak, insanın birbiriyle ilişkili psikik ve fiziksel iki yönünün birleşik bir tutumudur. Bilinçli ahlaki tutumun başında içsel gerilim ve ayarlanmalar yaşanır. Böylelikle ahlaki tutum, içsel olarak biçimlendirilir. Bu biçimlendirmeden sonra, kısmen belirsiz bir boyuttan daha kesin bir boyuta doğru geçiş yapılarak fiziksel eylem gerçekleştirilir. Dolayısıyla ahlaki tutum, düşünce ve davranış arasındaki özel bir ilişkiden doğar. Çoğu zaman okullarda istenmeyen tutumların baş göstermesinin nedeni, öğrencilerin düşünce ve davranış bütünlüğünün sağlanmamasından kaynaklanmaktadır. Yapılması gereken şey, bilinçli bir amaç doğrultusunda, öğrencilerin bilinçli bir şekilde ilgi duyacakları ve derinlemesine düşünecekleri eğitim-öğretim koşullarını hazırlamaktır.³⁷

Dikkat edilirse burada Dewey, ahlak konusunda insanın zihinsel ve eylemsel (düşünce ve davranış) bütünlüğünden bahsetmektedir. Bunu tamamlayan bir unsur olarak, onun ahlak felsefesinde insanın duygusal boyutunun ahlaki tutumla olan ilişkisine de bakmak gerekir. Ona göre ilgi insanın duygusal boyutuyla alakalı bir meseledir. Söz konusu ahlak olduğunda ortaya çıkan bir diğer tartışma, insanın eylemlerinde *ilkelere (principles)* göre mi yoksa *ilgilerine (interests)* göre mi hareket etmesi gerektiği meselesidir. Ona göre her şeyden önce *ilkeler alanı* ve *ilgiler alanı* şeklinde ikili bir ayırım yapmak doğru değildir. Bu iki alan birbiriyle oldukça ilişkilidir. Buna bir doktorun hayatını tehlikeye atıp bulaşıcı bir hastalığa yakalanmış bir hastayı tedavi etmesini örnek olarak verir. Ona göre burada doktorun yaptığı şey, ilgiler alanından bağımsız bir ilkeye göre hareket etmek değildir. Bilakis böyle bir hastayı tedavi etmesi, mesleğine duyduğu ilgiden ve onda kendini bulmasından kaynaklanmaktadır. O hâlde ilgi alanı ile benlik birbirinden ayrı şeyler değildir. Söz konusu okullar olduğunda problem, öğrencilerin ilgi duymadıkları soyut ilkeleri onlara öğretmeye çalışmak ve onların bu ilkelere göre hareket etmesini beklemektir. Oysa yapılması gereken, öğrencilerin ilgi duyacakları ilkeler bulmak ve uygulamaktır.³⁸

³⁷ Dewey, *Democracy and Education*, 402-407.

³⁸ Dewey, *Democracy and Education*, 407-410.

Başka bir ifadeyle okullardaki ahlak eğitiminin temel problemi, öğrencilerin dürtülerini ve alışkanlıklarını yani onların doğasını ve deneyimlerini görmezden gelip, dışardan soyut ahlaki ilkeleri onlara sıringa etmeye çalışmaktır. Oysa Dewey'e göre insan *iyiliğe* ancak kendi deneyimleri aracılığıyla ulaşabilir. İnsanın deneyimlerinden kopuk soyut bir ahlak bilgisi, insanı karakterli ve iyi yapmaz. Dolayısıyla okullarda yapılması gereken, buradaki eğitimi sosyal yaşamın ruhuna uygun şekilde yeniden düzenlemektir. Bunun için yapılması gerekenler şunlardır: 1. Öğrencilerin birbirleriyle rahatça etkileşime girebildikleri ve birlikte aktif olarak çalışabilecekleri etkinliklere yeterince yer vermek. 2. Okuldaki etkinlikler ile okul dışı faaliyetlerin arasında bir bağ kurmak. Yani okul içi ve okul dışı yaşam, iki farklı dünya gibi olmamalıdır. Bu koşullar yerine getirildiğinde, okuldaki her türlü eğitim ahlaki bir eğitim olur.³⁹

Görüldüğü gibi Dewey, ahlak eğitiminde de *düalist görüşlere* karşıdır ve daima *birlikten* yanadır. Bu *birlik* okul içindeki müfredatta geçerli olduğu gibi, okul içinde ve dışında verilen ahlak eğitiminin birliğinde de söz konusudur. Hakeza ahlak eğitiminin, insanın bireysel ve sosyal yönlerini birlikte geliştirmesinde de geçerlidir. Bunların hepsi bir bütün olarak insanın karakterini ve ahlakını etkiler. Dolayısıyla ona göre genel eğitim ile ahlak eğitimi arasında bir *ilişkisellik* vardır. Genel eğitim uygun şekilde yani insanın bireysel doğasına ve sosyal yaşamına uygun olarak verilirse, ahlak eğitimi genel eğitimin bir sonucu olarak ortaya çıkar.⁴⁰

Dewey'in ahlaka dair karşı çıktığı bir diğer düalist görüş ise ahlaki prensipleri müteal olarak kabul eden görüştür. Bu görüşte ahlaki prensipler o kadar müteal olarak kabul edilmiştir ki neredeyse insanın günlük yaşamına dokunmayacak/temas etmeyecek şekilde tasavvur edilmiştir. Oysaki Dewey'e göre ahlaki prensipler, müteal değildir ve insanın pratik yaşamına etki eden mahiyettedir. Bu bağlamda o, eğitimde ihtiyaç duyduğumuz şeyin, uygulama kapasitesine sahip ahlaki prensiplerin varlığına inanmak olduğunu söyler.⁴¹

Bu noktada ise Dewey, eğitimcilere büyük görev düştüğünü belirtmektedir. Ona göre eğitimci, bireyi doğuştan getirdiği özellik ve yetenekleri ile olduğu gibi kabul etmelidir, yapacağı tüm eğitim faaliyetini bu kabul üzerine bina etmelidir ve bireyin doğasında olmayan özellikleri, eğitim aracılığıyla ona kazandırmaya çalışmamalıdır. Bu bağlamda, eğitimcinin üzerinde durması gereken en önemli husus, bireyde var olan özelliklerin ve yeteneklerin en uygun koşullarda kullanılması ile ilgilenmektir. Bu özellikler ve yetenekler,

³⁹ Dewey, *Democracy and Education*, 411-417.

⁴⁰ John Dewey, *Moral Principles in Education* (Boston: Houghton Mifflin Company, 1909), 7-11.

⁴¹ Dewey, *Moral Principles in Education*, 57-58.

büyük bir potansiyel taşır fakat bu potansiyelin nasıl kullanılacağı henüz yeterince açık değildir.⁴²

Dewey'in ahlak eğitimine bakışını özetlemek gerekirse, ona göre öncelikle bu eğitimde müteal ahlaki ilkeleri öğretmeye çalışmak yerine insanların ilgi, ihtiyaç ve arzuları dikkate alınmalıdır. Bu bağlamda o, insanlara soyut ahlak bilgilerini öğretmenin insanları *iyi* yapmayacağını vurgulamaktadır. O hâlde yapılması gereken, insanın bireysel ve sosyal yaşamına uygun, aklın etkin bir şekilde kullanıldığı deneyim temelli bir ahlaki eğitim vermektir.

Sonuç

Dewey'in pragmatik natüralizmi, genel olarak insanın karşılaştığı problemlere çözümler sunmaya çalışan bir felsefi yaklaşımdır. Bu yaklaşımın temel özellikleri, düalizme karşı olması, insanın sosyal ve doğal çevreyle uyumuna ehemmiyet vermesi ve insana dair birçok konuyu deneyim merkezli olarak ele almasıdır. Dewey'in felsefesinin bu özelliklerini, başta eğitim felsefesi olmak üzere din ve ahlak anlayışlarında görmek mümkündür.

Dewey'in eğitim felsefesi, deneyime dayalı ilerlemeci bir eğitim anlayışıdır. Ona göre deneyim, insanın çevresiyle arasındaki etkileşimden meydana gelir. Eğitici bir deneyim oluşturmak için insanın nesnel koşullarının onun ilgi ve ihtiyaçlarına göre düzenlemek gerekir. Bununla birlikte eğitici bir deneyimde, geçmiş ve gelecek deneyimler arasında bağlantılar kurulur. Böylelikle insan, deneyimlerini her defasında yeniden düzenleyerek gelişir ve dönüşür. Kısaca eğitim, insanın deneyimlerini düzenleyerek gelişmesi ve dönüşmesidir.

Dewey'in din anlayışına bakıldığında onun belirli inançları ve pratikleri buyuran geleneksel din ile dinî nitelik taşıyan deneyim arasında ayırım yaptığı görülmektedir. Ona göre dinî deneyim, kurumsal herhangi bir dinden bağımsızdır. Bu bağımsızlığıyla dinî deneyim, tahayyül gücü ile birlikte, insanın ideal benlik bütünlüğüne ulaşmasına etki etmektedir. Dewey'in, bu yönüyle dinî deneyimleri oldukça işlevsel bulduğu anlaşılmaktadır. Bununla birlikte onun, bir yandan dinin dogmatik yönünü eleştirmesi diğer yandan dinî deneyimi fonksiyonel bulması nedeniyle dine karşı duruşunun orta bir yerde konumlandığı söylenebilir. Onun din eğitimine ilişkin görüşleri incelendiğinde ise, dini insan yaşamının doğal ve mahrem bir alanı olarak gördüğü için onun okullarda bilimsel bir anlayışla ve resmi bir şekilde öğretilmesine karşı olduğu görülmektedir. Bununla birlikte o, çocukların ve gençlerin din eğitimi almasına karşı değildir; bilakis çocuklara ve gençlere din eğitimi verilirken bunun onların gelişimlerine uygun olması gerektiği hususuna dikkat çekmektedir.

⁴² Dewey, *Democracy and Education*, 86-87.

Dewey'in ahlak felsefesine gelindiğinde onun düşüncesinde ahlaka ilişkin bir ilkenin olmadığı görülmektedir. Ona göre ahlakın doğasında belirsizlik ve çatışma vardır. İnsan ahlaki bir eylemde bulunurken, bireysel ve sosyal amaçları gözetme, eyleminin sonuçlarını akıl süzgecinden geçirme, ahlak kurallarını deneyimde doğrulamaya tabi tutma gibi kaynakları ve işleyiş tarzları farklı olan değişkenleri yönetme söz konusudur. Bütün bu süreçlerde rehber, akılla iş birliği hâlindeki deneyimdir. Ahlak eğitimine ilişkin yaklaşımı da bu minval üzeredir. Ona göre okullarda soyut ahlaki ilkeleri öğretmeye çalışmak beyhude bir çabadır. Yapılması gereken, insanın bireysel ve sosyal yaşamıyla uyumlu, aklın etkin bir şekilde kullanıldığı deneyim temelli bir ahlaki eğitim vermektir.

Son olarak Dewey'in din ve ahlak eğitimine ilişkin görüşleri birlikte dikkate alındığında, onun her iki konuya yaklaşımında da düalizmden kaçındığı, insanın bireysel ve sosyal uyumuna ehemmiyet verdiği ve deneyim temelli bir eğitimi öne çıkardığı görülmektedir. Bu yaklaşıma ek olarak, Dewey din ve ahlakın soyut bir şekilde öğretilmesiyle insanların dindar ve iyi olamayacağını ileri sürmektedir. Fakat onun, ahlak eğitiminin okullarda bütün bir eğitimle birlikte ve deneyim temelli olarak verilmesinden yana iken din eğitimi için böyle düşünmediğini belirtmek gerekir. Daha açık bir ifadeyle Dewey'in dinin okullarda eğitime konu edinmesine sıcak bakmadığı söylenebilir. Bunun birçok nedeni olabilir ancak tespit edebildiğimiz kadarıyla birinci neden, Dewey'in herhangi bir dini, kanıta dayalı bilimsel bir anlayışla ele almanın onun doğasına uygun bulmamasıdır. İkinci neden, çok dinli toplumlarda öğretmek için hangi dinin nasıl seçileceği problemidir. Üçüncüsü de okullarda öğretmek için birden fazla din seçilse bile dinlerin kendilerine mahsus doğruluk iddialarının sosyal bütünlüğe zarar verebilme ihtimalidir. Dinin okullardaki eğitimi hariç tutulursa Dewey'in çocukların ve gençlerin gelişimlerine uygun bir din eğitimi almaları için disiplinler arası bir iş birliğine ihtiyaç olduğunu belirtmesi, din eğitimine yönelik yaklaşımının tamamen olumsuz olmadığı şeklinde yorumlanabilir.

Kaynakça

- Aydın, Aysun. "Making Sense of Darwin through Lense of Dewey". *Muhakeme Dergisi* 1/1 (2018), 1-9.
- Ceylan, Yusuf. "Din Eğitime Pragmatist Bir Yaklaşım". *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/47 (2018), 139-159.
- Cochran Molly. "Introduction". *The Cambridge Companion to Dewey*. Ed. Molly Cochran, 1-12, Cambridge: Cambridge University Press, 2010.
- Çıtır, İlhami - Tanış, Abdulkadir. "John Dewey'in Natüralistik Din Anlayışı". *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 0/36 (2019), 337-362.
- Dewey, John. *A Common Faith*. 2. Baskı. New Haven: Yale University Press, 2013.
- Dewey, John. *Democracy and Education: An Introduction to the Philosophy of Education*. Twenty-seventh Printing. New York: The Macmillan Company, 1954.
- Dewey, John. *Experience and Education*. The Kappa Delta Pi Lecture Series, New York: Macmillan Publishing Company, 1938.
- Dewey, John. *Experience and Nature*. New York: Dover Publications, Inc., 2016.
- Dewey, John. "The Need for a Recovery of Philosophy". *Creative Intelligence: Essays in the Pragmatic Attitude*. 3-69. New York: Henry Holt and Company, 1945.
- Dewey, John. "İyinin İnşası". Çev. Alparslan Doğan. *Felsefi Metinler: Pragmatizm*. Ed. H. S. Thayer. 290-315. İstanbul: Üniversite Kitabevi, 2004.
- Dewey, John. *Reconstruction in Philosophy*. New York: Henry Holt and Company, 1920.
- Dewey, John. "Religious Education as Conditioned by Modern Psychology and Pedagogy". *The Middle Works, 1899-1924*. Ed. Jo Ann Boydston. Volume 3:1903-1906. 210-215. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977.
- Dewey, John. "Religion and Our School". *The Middle Works: 1899-1924*. Ed. Jo Ann Boydston. Volume 4:1907-1909. 165-177. Carbondale and Edwardsville: Southern Illinois University Press, 1977.
- Dewey, John. "Ahlakta Üç Bağımsız Değişken". Çev. İlhami Çıtır. *Hitit Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 15/30 (2016), 573-581.
- Dewey, John - Tufts, James H. *Ethics*. New York: Henry Holt and Company, 1910.
- Eames, S. Morris. *Pragmatic Naturalism*. Carbondale: Southern Illinois University Press, 1977.
- Fakioğlu Bağcı, Hatice. *Tecrübe ve Eğitim: Dewey ve Gadamer Arasında Bir Karşılaştırma*. İstanbul: Hiperyayın, 2020.
- Fidan Özcan, Filiz. *Durkheim ve Dewey'in Ahlâk Eğitime İlişkin Görüşlerinin Karşılaştırılması*. İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

- Grimmitt, Michael (ed.). *Pedagogies of Religious Education: Case Studies in the Research and Development of Good Pedagogic Practice in RE*. Essex: McCrimmons Publishing, 2000.
- Noddings, Nel. *Eğitim Felsefesi*. Raşit Çelik (çev.), 3. Basımdan çeviri, Ankara: Nobel Yayınları, 2017.
- Türer, Celal. "İmkânlar Alanı Olarak Din: Dewey'in Din Felsefesi". *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi* 0/7 (2009), 173-195.
- Wheeler, Kathleen M. *Romantizm, Pragmatizm ve Dekonstrüksiyon*. İstanbul: Paradigma Yayıncılık, 2011.

